

Anton Pannekoek "Rusland, Duitsland, Amerika" (1917)

I [Rusland]	1
II [Duitsland].....	3
III [Amerika].....	4

I [Rusland]

Bijna drie jaren heeft de oorlog geduurd, drie jaren van onmetelijke offers, van ondragelijke druk voor de massa's, zonder dat een spoor van massaal verzet opkwam. — Vreemd scheen, na de breedsprakige oppositie tegen de veel zwakkere druk vóór de oorlog, nu ineens dit stomme, gehoorzamen zonder verzet en dit zich neerleggen van het proletariaat bij honger, marteling en vernietiging. En toch niet vreemd voor wie op de bodem van het imperialisme de klassestrijd ziet, die door machtsverhoudingen bepaald wordt. Het uitbreken van de oorlog, het ontwijken van de strijd, het overlopen van de leiders naar de kant van de bourgeoisie was een reusachtige nederlaag van het proletariaat; alle machtsverhoudingen waren ineens in het nadeel van de arbeiders verschoven. De weg van strijd was afgesneden; zonder richtsnoer, zonder licht, zonder hoop stonden de proletarische massa's: het socialisme, waarop zij vertrouwd hadden, de ster van hun leven, had zich als baantjes jagend gekonkel met bourgeoispolitiek of als inhoudsloze frase ontpopt. In diepe machteloosheid bracht het proletariaat de donkere nacht van de eerste oorlogsjaren door, onder steeds ondragelijker leed, steeds grotere offers brengend — tot langzaam een nieuwe opstandigheid opgroeide, niet als terugkeer van een tijdelijke dwaling tot oud inzicht, maar als nieuwe instinctieve praktijk, tegen alle traditie, tegen al wat zij als theorie kenden, als spontane daad van zelfbehoud tegenover vernietigende ellende — het eerste begin van een nieuwe socialistische strijd.

De Russische revolutie is de eerste grote opstandige volksbeweging, die uit de wereldoorlog geboren is. Daarom is haar karakter het minst eenvoudig. Zij is geen helder bewuste proletarische revolutie, maar een volksbeweging, waarin vele klassenbewegingen en opposities, deels met, deels tegen elkaar, samenkomen. Juist omdat Rusland het minst rijp is voor een socialistische revolutie, was het als eerste rijp voor een volksopstand uit oorlogsellende. Juist omdat de regering niet kapitalistisch genoeg was, omdat zij niet alle kapitalistische energie wist te ontwikkelen, niet alle krachten van de maatschappij in dienst van het imperialisme wist te organiseren, omdat zij niet geheel de vertegenwoordiger van de agressieve politiek van de bourgeoisie was, daarom was zij niet sterk genoeg en moest zij het eerst vallen. In andere landen, schreef Henriette Roland Holst meteen na de Petersburger revolutie, heeft de regering de honger georganiseerd; in Rusland was het Tsarisme niet efficiënt genoeg om de honger te organiseren, en de ongeorganiseerde honger heeft het Tsarisme ten val gebracht. Een jaar lang op hongerrantsoen is uit te houden; maar drie dagen lang zonder enig rantsoen betekende opstand.

Daarbij kwam als tweede factor de strijd, die de Russische sociaaldemocratie (d.w.z. de richting-Lenin, die in Petersburg de meeste invloed had) onder de oorlog onophoudelijk tegen de oorlog heeft gevoerd. Ook hierin komt de geringere ontwikkelingstrap van Rusland naar voren, waar de sociaaldemocratie nog geen plaats kon verwerven als gevestigde partij, die wat te verliezen had. Telkens opnieuw braken nog verleden jaar stakingen in de oorlogsindustrie uit, *de*

traditie van strijd bleef levendig, en daardoor kwam het, dat een spontaan hongeroproer direct kon overslaan tot een georganiseerde revolutionaire beweging.

Als derde factor komt daarbij *de oppositie van de bourgeoisie*. Men moet deze kracht niet overschatten; het eigenlijke werk werd door de arbeiders gedaan. De kadetten en Oktobristen keken, volgens de uitdrukking van een Engelse korrespondent, het raam uit; ze keken toe, hoe kozakken en politie op de arbeiders insloegen, en dachten, dat het gezag meester zou blijven; toen het echter omgekeerd afliep en de opstand won, kwamen ze ook op straat en stelden zich aan het hoofd van de revolutie. Maar toch heeft de houding van de bourgeoisie een grote invloed op de revolutie gehad. Het was reeds lang bekend, dat zij in scherpe oppositie stond tot de Tsaar, omdat deze te veel aan vrede met Duitsland dacht; ondersteund door de Entente-regeringen was zij van plan, bij de eerste gunstige gelegenheid een of andere grootvorst in diens plaats te zetten. Zij stak geen hand uit om de regering te steunen, en daardoor vonden de arbeiders geen enkele sterke macht tegenover zich.

Daardoor is nu de toestand in Rusland enigszins te vergelijken met die in Frankrijk na de Februarirevolutie van 1848. Evenals daar het geval was, staan hier twee klassen, die tezamen de revolutie maakten en samen regeren, bourgeoisie en proletariaat, tegenover elkaar. Niet alleen principieel, maar ook in de meest actuele praktische kwestie: de bourgeoisie wil de imperialistische oorlog, het proletariaat wenst de vrede. En tussen beide een andere klasse, toen in Parijs het gewapende kleinburgerdom, de nationale garde, nu in Rusland de gewapende boeren, de soldaten — de factoren, die beslissen, welke kant zij tenslotte zullen kiezen, zullen over het verder verloop van de revolutie beslissen. Maar tussen Rusland in 1917 en Frankrijk in 1848 bestaat dit grote verschil, dat toen de klassentegenstelling eerst tot eigen verbazing van de beide klassen ontdekt moest worden, terwijl nu, van begin af aan, het proletariaat, tenminste in zijn kern, begrijpt, dat de regering een andere vijandige klasse vertegenwoordigt. En nog dit verschil, dat er een oorlog is, die de bourgeoisie dwingt, met alle macht een burgeroorlog te vermijden, maar die haar tegelijk de pakkende leuzen aanbiedt, om het minst bewuste deel van het proletariaat van klassestrijd af te houden. De verdedigingsoorlog is de leuze, waarmee de Russische bourgeoisie voorlopig schijnt te slagen, de brede massa van arbeiders en soldaten aan haar kant te krijgen — een leuze, die door haar dubbelzinnigheid nog allerlei praktische uitleg toelaat — van imperialistische oorlog tot wapenstilstand en feitelijke vrede — en daarom bij uitstek geschikt is voor een tijd van overgang, waarin de politieke wil van de klassen zich nog moet vormen. In de verschillende richtingen van de Russische sociaaldemocratie ziet men deze verschillende opvattingen vertegenwoordigd: de sociaalpatriotten als Tsjeïdze willen de oorlog voortzetten; de richting-Axelrod, die het naast bij het Duitse centrum [USPD, Kautsky] staat, en van de vredesleuze een dogma maakt, wil een afzonderlijke vrede met de Duitse regering sluiten; de linkerszijde om Lenin wil vrede met het Duitse proletariaat, door de revolutie naar Duitsland over te planten. Hieruit blijkt, dat de verdere loop van de Russische revolutie wezenlijk daarvan zal afhangen, of zij zich over het overige Europa zal verbreiden.

De Russische bourgeoisie staat voor nog andere problemen. In naam van de democratie en uit noodzaak tegenover de Duitse bezetting heeft zij aan de Polen volledige autonomie beloofd. Maar Polen is niet de enige vreemde nationaliteit in het Russische rijk. Reeds steken de Oekraïners het hoofd op en reclameren voor hun natie het gehele gebied tot Oeral en Zwarte zee — hun plan, een nationaal congres te houden, zal misschien de voorlopige regering dwingen om sneller, dan zij anders van plan was, de constituerende vergadering voor het gehele rijk bijeen te roepen. Hoe zal de Russische bourgeoisie daar dan tegenover het uit-elkaar-streven van de vele naties de eenheid van het rijk handhaven? Zij staat hier voor de tegenstelling tussen de idealen van de burgerlijke democratie uit de tijd van opkomend kapitalisme: de nationale zelfbeschikking, en de eis van het imperialisme: sterke centralisatie van een wereldstaat. Onverzoenlijk is de tegenstelling niet; in vele landen is al het probleem opgelost [door] de democratie

in dienst van het imperialisme te stellen, door haar in de vorm te huldigen en haar de geestelijke inhoud te ontnemen. Hoe dit ook afloopt: hetzij in verwarring van binnenlandse strijd van de naties, hetzij in een vorm van gevestigde nationaliteitsstaat: ongetwijfeld zal deze Russische omwikkeling weer sterk terugwerken als splijtende kracht op de eenheid van de Oostenrijks-Hongaarse monarchie.

II [Duitsland]

Alle ogen zijn nu op Duitsland gericht. De laatste autocratie in Europa, het laatste overblijfsel van middeleeuws despotisme te midden van vrije volken — zo spreekt niet slechts de edele Wilson in zijn oorlogsverklaring, maar tot ver in de democratisch-socialistische pers van neutrale landen klinkt hetzelfde geluid, de hoop en de verwachting, dat de Duitse arbeiders nu het Russische voorbeeld zullen volgen. Nu is het zeker waar, dat het eerste voorbeeld van een volksmassa, in staat om een van de oorlogsregeringen omver te werpen, geweldig moet werken, om het gevoel van machteloosheid van het proletariaat weg te nemen; de ban, die jarenlang de geesten drukte, is nu weg. Maar in deze verwachtingen wordt toch het grote verschil over het hoofd gezien, dat zich in korte scherpte aldus laat formuleren: *de Russische revolutie is een burgerlijke revolutie; de Duitse zou een proletarische revolutie zijn*. In Rusland is de Tsaar gevallen, omdat hij aan het imperialistisch streven van de bourgeoisie niet kon voldoen; in Duitsland staat de bourgeoisie gesloten achter regering en dynastie, die sinds een halve eeuw de zuiverste vertegenwoordiger van grootkapitalistische belangen was. In Duitsland staat het proletariaat alleen tegen de verenigde macht van bourgeoisie, grondbezit en regering, tegen alle heersende klassen. Daarom zal een Duitse revolutie, wanneer zij eenmaal komt, oneindig diepere betekenis en wijdere strekking hebben dan de Russische. Daarin ligt tegelijk haar ontzaglijke moeilijkheid besloten en dit verklaart het lange uitblijven. Het gaat er niet om, zoals de Engelse en Amerikaanse heren in naïef-geraffineerde combinatie van domheid en huichelarij het voorstellen, het juk van een ontoerekenbaar despoot af te werpen: het gaat om de strijd tegen alle machten van het kapitaal. Daarom reeds moet men niet te hoge verwachtingen omtrent het uitbreken van een Duitse revolutie hebben. Daar komt bij, dat het Duitse proletariaat in de oorlog een geheel andere leerschool doorliep dan het Russische: door zijn leiders, zijn partij — zowel de richting Scheidemann als de richting Haase — van alle strijd afgehouden, kunnen strijdgedachten eerst opkomen, *naarmate het zich geestelijk van de sociaaldemocratie* (van beide partijen, de oude en de nieuwe) *losmaakt*. En terwijl in Rusland de arbeiders meest in de fabrieken, de boeren aan het front waren, staat in Duitsland de massa van de jonge en krachtige arbeiders aan het front, en zijn ze in de fabrieken en steden door vrouwen vervangen.

En toch, ondanks al die ongunstige omstandigheden, broeit er wat in Duitsland. De reusachtige offers, de ontzuivering op militair terrein, en vooral de honger, de voortdurende knagende honger van het half genoeg gegeten hebben, die niet snel tot woede prikkelt, maar de kinderen verzwakt en langzaam doet sterven — zij moeten eindelijk de grens van wat geduldig te dragen is, overschrijden. En nu komt, midden april, de vermindering van de broodrantsoenen, terwijl de natuur zelf, door het uitblijven van alle groeikracht, de mensen als het ware tot uiterste daden schijnt te willen drijven. Moedeloos stamelend trachten de burgerlijke bladen de arbeiders aan te praten om toch vol te houden:

„Wat nu aan brood van ons genomen wordt, is om zo te zeggen het laatste stukje, dat wij nog sparen en missen kunnen Men mag verlangen, dat deze maatregel geen uur langer van kracht blijft, dan de uiterste en bitterste nood van het rijk het volk tot dit zware offer dwingt. Men mag zelfs eisen, dat tijdelijk militaire doelen achtergesteld worden bij het naastliggende doel van de volksvoeding.

.... Nu is wellicht het grote psychologische ogenblik gekomen, waarop de beslissing van de oorlog begint en zijn richting krijgt ... De gedachte aan ons lot, als wij ons niet beheersen

en moedeloos, juist op dit ogenblik voor de vijand buigen, moet ieder Duitser dwingen: kop op! Het kan nog maar om enkele weken, hoogstens om enkele maanden gaan, dan moet de bloedige eindstrijd uit zijn en de vrede komen. De keizer zelf heeft de vrede beloofd. Slechts verblinde verleiders, kortzichtige dwazen kunnen nu wagen het volk met dit laatste zware offer van de rantsoenvermindering tot vertwijfeling te brengen ... Reeds nadert de overwinning, reeds nadert het einde met een eervolle vrede voor het vaderland. Wie nu het geduld (die Nerven) verliest, berooft de helden, die haast drie jaar aan het front hun bloed stortten, van het succes van hun strijd, hun onnoemelijk lijden, en berooft Duitsland en het Duitse volk van geluk, bloei en rijkdom in de toekomst". (*Kölnische Zeitung*, 15 April).

En reeds barstte hier en daar verzet los, nauwelijks nog in toom gehouden door de leiders, die in Berlijn zich aan het hoofd van een "ordelijke" proteststaking stelden. Massale hongeroproeren zijn in deze en de eerstvolgende maanden haast met wiskundige zekerheid te verwachten; en onder de tegenwoordige omstandigheden, nu aan het Westelijk front Duitsland steeds meer verliest, kunnen deze hongeroproeren wellicht tot een revolutionaire volksbeweging aangroeien. Nooit was in Duitsland de kans op een revolutie zo groot als in de eerstkomende tijd.

Dus toch een proletarische, een socialistische revolutie? Wij hebben zojuist de tegenstelling tussen Rusland en Duitsland zeer scherp gesteld; het is nu zaak, om aan te wijzen, dat zij toch niet te absoluut mag genomen worden. Komt het eenmaal zover, dat het oproer steeds verder om zich heen grijpt, dat de politie machteloos is, dat de soldaten zich met het volk verbroederen (alles nog heel andere dingen dan in Rusland) en de wapens tegen de regering richten — dan zal evenals in Rusland de *bourgeoisie zich aan het hoofd van de revolutie stellen*. Er zijn genoeg groepen van het kleinere kapitalisme ontevreden, er zijn genoeg niet-versleten politici met democratische kleur, Fortschrittler (progressieven) en sociaaldemocraten, om als leiders van een revolutie "tegen het absolutisme, tegen de jonkers, voor liberalisme en socialisme" op te treden. Zij zullen proberen haar tot een niets-dan-politiek-democratische omwenteling te beperken en er zo de voor het kapitalisme gevaarlijke spits af te breken. Het Duitse kapitalisme heeft zich een halve eeuw lang vereenzelvigd met de absolutistisch-militaristische jonkerregering — maar het kapitalisme kan ook anders. Als het moet, werkelijk móét, kan het met elke regeervorm werken. Kan de dynastie geen overwinning verzekeren, dan wordt zij een onbruikbaar instrument. Breekt het volk de vorsten- en jonkermacht, beter dan in 1848, zó dat ze voor goed gebroken is, dan zal het kapitaal zich schikken, liever dan de macht geheel aan het proletariaat te laten. Het zal het niet graag doen, want daarbij zal het allerlei imperialistische veroveringsplannen moeten laten varen; maar liever zal het houden wat het nog heeft en redden wat kan, dan alles te verliezen. Dan zal het ook de vrede krijgen; want de Engelse bourgeoisie zal dan de angst voor zijn agressieve concurrent kwijt zijn.

Natuurlijk zal dan daarmee de Duitse revolutie niet afgesloten maar eerst begonnen zijn. Hoe de klassenstrijd zich daarin ontwikkelen zal, en hoe deze weer op de andere landen, op de algemene politiek, op het wereldimperialisme zal terugwerken, daarover is nog maar hoogst moeilijk een vermoeden op te stellen. Wij staan dan aan het begin van een periode van zo vérstrekken- diep Ingrijpende wereldgebeurtenissen, dat elk voorbeeld in de moderne wereldgeschiedenis daarvoor ontbreekt.

III [Amerika]

Terwijl in Europa reeds „de hand op de muur" verscheen en zijn vurige letters schrijft¹, stort Amerika zich als frisse kracht in de wereldoorlog. Wilson de pacifist — nooit is het pacifisme zo geblameerd en in zijn ware gedaante getoond — roept zijn volk op voor de strijd vóór de

¹ Volgens een bijbelverhaal verscheen een schrijvende hand op de paleismuur om de ondergang van de heersende macht te voorspellen.

vrijheid, tegen de barbaarsheid. Toen Engeland drie jaar geleden de oorlog begon vóór vrijheid, vóór democratie, vóór cultuur, tegen imperialistisch geweld, toen spraken wij van huichelarij; maar er was toch in zover een grond voor die mooie tirades, als in Engeland inderdaad de burgerlijke cultuur en de persoonlijke vrijheid hoger stonden dan in Duitsland. Maar Amerika: waar bij verkiezingen de meest schaamteloze corruptie heerst, waar bij stakingen de arbeiders geregeld door gewapende hooligans neergeschoten worden, waar bij elk conflict tussen kapitaal en arbeid de meest onwettige gewelddaden ongestraft gepleegd worden, waar voormannen van de arbeidsbeweging van bed gelicht, veroordeeld en terechtgesteld worden op notoir valse verklaringen van bekende misdadigers, waar werkelozen opgesloten en mishandeld worden met geraffineerde wreedheid, waar persoonlijke vrijheid en rechtszekerheid zo weinig gerespecteerd worden als in geen enkel ander land, Rusland vóór de revolutie uitgezonderd, waarmee vergeleken zelfs de Pruisische politiedictatuur als model van strikte onpartijdigheid en humaniteit mag gelden — Amerika als kampioen voor cultuur en vrijheid! Het is natuurlijk niet de moeite waard, de frasen en leuzen te bekritisieren, die elke imperialistische regering nodig heeft, als zij een oorlog wil. Van meer belang is het, de werkelijke drijfveren te onderzoeken, die Wilson, als woord van het grote dollarkapitaal, ertoe konden brengen aan de oorlog deel te nemen.

Op het eerste gezicht is er bij deze oorlog geen voordeel te behalen. De Amerikaanse kapitalisten leverden tegen grof geld reusachtige massa's oorlogsmateriaal aan de Entente; miljarden hebben ze daarmee verdiend: nu zullen ze hetzelfde oorlogstuig naar het Franse front mogen zenden zonder dat ze er geld uit Engeland of Frankrijk voor krijgen. Weliswaar is het voor de fabrikanten hetzelfde, of zij door Engeland of door hun eigen regering betaald worden; en mogelijk vreesden zij, nu Engeland en Frankrijk hun oorlogsindustrie in orde hebben, een verminderen van de bestellingen zodat zij een nieuwe afnemer nodig hebben. Tevoren leenden de Amerikaanse kapitalisten geld aan de Entente en werden zij, in plaats van het verarmde Engeland, de bankiers van de wereld: nu zullen ze aan hun eigen land geld kunnen lenen. Van het engere geldstandpunt bezien lijkt het meedoen van Amerika een domheid, een toegeven aan hartstocht en haat, waarbij het als staat slechts nadelen ondervindt: reusachtige uitgaven en toenemende schuldenlast voor een land, dat tevoren niets deed dan oorlogswinst opstrijken.

Maar het imperialisme is geen kleine bekrompen winzucht; het is grote gewinzucht, tot de hoogte van een energieke wereldpolitiek opgeklommen. Om zijn grote doeleinden te bereiken moet het grote uitgaven en offers wagen; imperialistische politiek mag niet krenterig zijn. Niet de onmiddellijke winst, maar de algemene imperialistische politiek heeft het optreden van Amerika bepaald. Meteen al moest het [bereikte] stadium van de Europese oorlog tot ingrijpen dwingen: wel was Duitsland in de verdediging teruggedrongen, maar de duikbootoorlog begon zwaar op Engeland te drukken. Amerika is financieel te zeer bij een overwinning van de Entente geïnteresseerd om lijdelijk toe te zien dat de strijd misschien onbeslist zou blijven: actieven hulp tegen de duikbootdreiging was dus nodig, en dit zal ook wel de voornaamste oorlogsactie van Amerika zijn.

Maar er komt meer bij. Door de geweldige uitputting van Europa wordt Amerika het leidende kapitalistische land van de wereld; het wil daarom ook politiek meespreken en over de toekomst van Europa meebeslissen — Monroe-doctrine in zijn tegendeel verkeerd. In de verdere lotgevallen van de kapitalistische wereld wil het een eerste beslissende macht zijn; nu in Europa, straks in Oost-Azië, waar nog een beslissende strijd wacht. Voor die strijd is Amerika militair niet toegerust: tegenover het Japanse leger zou het geen troepen van betekenis kunnen stellen. Dat weten de Amerikaanse regeerders; maar zij weten ook, hoe moeilijk het is, zulke voorbereidingen te treffen, die diep ingrijpen in de ingewortelde instellingen van het land. Engeland kon stap voor stap, in twee jaren, tot een zo goed als algemene dienstplicht overgaan; het had de tijd om de mensen geleidelijk eraan te wennen, omdat de vijand over zee stond. Die

zekerheid heeft Amerika niet; het heeft onmiddellijk een leger nodig. En dat kan het alleen krijgen, wanneer een overigens absoluut-ongevaarlijke oorlog de nodige militaire geestdrift en oorlogsroes wekt. De gelegenheid was nu gunstig om uit de verontwaardiging over Duitse barbaarsheid en gruwelen de nodige munt te slaan; en de haastige indiening van een *wet tot oorlogsdienstplicht* door Wilson laat zien, waar het om te doen was. Niet voor deze oorlog is dat nodig, maar voor komende oorlogen. Deze oorlogsverklaring dient slechts als psychologisch middel ter voorbereiding van de komende strijd om wereldheerschappij.

Daarmee breekt een nieuw tijdperk voor de Amerikaanse arbeidersbeweging aan. Ook Amerika zal dan de weg van de wereldrevolutie inslaan.

Bron

Anton Pannekoek, [Rusland, Duitschland, Amerika](#). De Nieuwe Tijd, 1917, blz. 229-236. Transcriptie, aanpassing aan modern taalgebruik en toelichtingen tussen vierkante haken, F.C. 2024.